

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL III.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Ádány Tamás, Badó Attila, Békés Ádám, Benke József, Czeti István,
Földi András, Hamza Gábor, Király Miklós, Koi Gyula, Kukorelli István,
Landi Balázs, Pókecz Kovács Attila, Sándor István, Schweitzer Gábor, Szabó Béla,
Szabados Tamás, Szoboszlai-Kiss Katalin, Tóth J. Zoltán, Váczi Péter

ISBN 978 963 664 066 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Hamza Gábor, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Felelős szerkesztő: Kovács Natália
Olvasószerkesztő: Rácz Attila
Nyomdai előkészítés: Mocsonoky Gábor
Fedélterv: Markó Natália
Termékmenedzser: Egri Róbert
Nyomdai munkálatok: Sowa Sp. z o.o.
Megjelent 24,67 (A/5) ív terjedelemben

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Apponyi Albert (1846–1933), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagja

Apponyi Albert államférfi, miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagja, a Kisfaludy Társaság rendes tagja, a Szent István Akadémia elnöke, az 1920-as párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője, Jászberény aranymandátumos képviselője 1846. május 29-én született Bécsben. 1933. február 7-én hunyt el Genfben. 1830 és 1949 között – a Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben elfogadott új alapszabálya felszámolta az igazgatótanácsot – gyakran a vallás- és közoktatásügyi minisztert választották meg a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsa tagjának. Ily módon lett az igazgatótanács tagja miniszterként Pauler Tivadar, Trefort Ágoston, Csáky Albin és Wlassics Gyula. Egy évvel később, 1908-ban Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi minisztert választották az MTA igazgatótanácsának tagjává.

Apponyi Albert édesapja Apponyi György (1808–1899), édesanyja nagymihályi Sztáray Júlia (1820–1871) volt. Apponyi Györgyöt a Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 19-én választotta igazgatósági tagjának. Megválasztására a Magyar Tudományos Akadémia 1858-as alapszabályának elfogadását követően került sor. Itt említjük meg, hogy az 1858-ban elfogadott alapszabályban szerepel először az „igazgató tag” helyett az „igazgatósági tag” elnevezés. Apponyi György az MTA irányításában, az irányító testület, az igazgatótanács munkájában vállalt szerepet évtizedeken át. Említést érdemel, hogy két ízben is, 1860-ban és 1861-ben, jelentős pénzüsszeggel támogatta a Magyar Tudományos Akadémiát.

Apponyi Albert anyanyelve a magyar volt. Fontos megemlíteni, hogy Apponyi már fiatal korában több nyugat-európai nyelvet magas, tárgyalási szinten megtanult. A klasszikus görög és a latin nyelvet is elsajátította, a görög-római antikvitás auktorainak munkáit eredetiben olvasta.

Tiszteletbeli (honoris causa) államtudományi doktora volt a budapesti és a kolozsvári egyetemnek. A budapesti egyetem tiszteletbeli orvostudományi doktorává is avatta. Rendes tagja volt számos társadalmi és tudományos egyesületnek. Díszpolgára volt Budapestnek, Jászberénynek, Kispeszt nagyközségnek és több magyarországi városnak. Rendes tagja volt továbbá Budapest törvényhatósági bizottságának.

Több magyarországi egyetem, továbbá számos tudós és politikai szervezet 1911 és 1932 között öt alkalommal jelölte Nobel-díjra. A jelölések azonban nem jártak eredménnyel.

Apponyi Albert a jezsuiták kalsburgi intézetében nevelkedett 1863-ig. Ezt követően a pesti tudományegyetemen és a bécsi egyetemen folytatott jogi tanulmányokat. Tanulmányai befejezését követően, 1868 és 1870 között az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Németországban tett hosszabb tanulmányutakat. Apponyi 1897. március 1-jén vette feleségül Clothilde von Mensdorff-Pouilly grófnőt. Apponyi Albert fia volt Apponyi György (1898–1970) jogász, országgyűlési képviselő, újságíró és legitimista politikus. A polgári jogegyenlőség elkötelezett híve volt, és nyíltan támadta a németbarát politikai irányzatot. 1944. március 19-ét, az ország német megszállását követően a Gestapo fogságába került, és Mauthausenben tartották fogva. A második világháborút követően már nem tért vissza Magyarországra.

Apponyi Albertre a francia arisztokraták közül különösen Charles René Forbes Comte de Montalembert (1910–1870) volt nagy hatással, akit a Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 16-án külső tagjává választott. Montalembert házában ismerkedett meg Pierre Guillaume Frédéric Le Playel (1806–1882), a konzervatív társadalomfilozófia megteremtőjével. Az 1846-ban Magyarországon is járt Le Play munkái nagy hatással voltak Apponyi gondolkodására, szellemi fejlődésére.

Apponyit 1872-ben választották meg első ízben országgyűlési képviselőnek. Első alkalommal az óbudai-szentendrei választókerületben jutott mandátumhoz, Deák-párti programmal. Kiemelésre érdemes, hogy 1872-ben az 1873. évi költségvetés részletes vitájában az Országos Zeneakadémia létesítése mellett szólalt fel. Az Országos Zeneakadémia felállítására vonatkozó költségvetési tételt a Ház nagy többséggel el is fogadta. Sajnálatos módon azonban még ugyanebben az évben ezt a költségvetési tételt mint szükségtelen „luxuskiadást” törölték.

Az 1875. évi általános választásokon – az Országgyűlés ciklusai akkor még háromévesek voltak (triennium) – három helyen is kisebbségben maradt. Apponyi Albertet két évvel később, 1877-ben választották meg, az időközben megüresedett Árva vármegyei bobrai kerületben a konzervatív Sennyey-párt programjával.

Sennyey Pál 1878-ban visszavonult a politikai életből. Ezt követően a Konzervatív Párt, Szilágyi Dezső párton kívüli csoportja és a Független Szabadelvű Párt fúziójából megalakult az egyesült ellenzék, amelyhez Apponyi is csatlakozott. Ebben a pártban Szilágyi Dezső kilépését követően vezető szerephez jutott. Pártja 1892 októberében a Nemzeti Párt nevet vette fel, melyet 1900 februárjáig, a Szabadelvű Párttal való fúzióig viselt. Apponyi 1889-ben az ellenzéki pártok élén aktív részt vállalt a véderővitában. A parlamenti vitában az osztrák–magyar kiegyezésben lefektetett nemzeti jogok érvényre juttatásának szükségességét hangsúlyozta.

Mint ismeretes, a véderővita vetett véget Tisza Kálmán 15 éves miniszterelnökségének 1890-ben. Tisza utódát, Szapáry Gyulát Apponyi kezdetben támogatta. Ellene fordult azonban akkor, amikor az eredeti közigazgatási reformtörvény-javaslat helyett Szapáry megelégedett volna annak törvénybe iktatásával, hogy a közigazgatás állami feladat.

Apponyi Albert 1892. május 27-én mondta el a képviselőházban azt a híres beszédét, mellyel kezdetét vette az egyházpolitikai reform parlamenti vitája. Wekerle Sándor kormányának megalakulását követően Apponyi, bár az egyházpolitikai reformot helyeselte, a kötelező polgári házasság kérdésében nem értett egyet a kormányfővel. Az ellenzékkel szövetkezve küzdött a kormány javaslatai ellen, amelyek azonban a főrendiházra gyakorolt uralkodói intervenció révén törvényerőre emelkedtek. A Szabadelvű Párt helyzete ezáltal jelentősen megerősödött, de a kormánynak a királlyal való viszonya megromlott. A Wekerle-kormány 1894-ben lemondani kényszerült.

Wekerle Sándor újabb lemondása belpolitikai válsághoz vezetett. A válság idején az uralkodó Apponyi véleményét is kikérte. A válság 1895. január 17-én, Bánffy Dezsőnek, a képviselőház elnökének miniszterelnökké való kinevezésével ért véget. Bánffy formális fúziós tárgyalásokra hívta meg Apponyit. Ezek a tárgyalások, mivel Bánffy a fúzió feltételül a nemzeti katonai követelésekről való lemondáshoz ragaszkodott, eredmény nélkül végződtek.

1895-ben vett részt Apponyi Albert először az Interparlamentáris Unió – Brüsszelben tartott – ülésén. Megjegyezzük, hogy Bánffy nevéhez fűződik a magyar parlament aktív részvételének kezdeményezése az Interparlamentáris Unióban.

1895 végén az ellenzék Apponyi vezetése alatt ismét harcban állt a kormánnyal. Apponyit annyira magával ragadta a készülő millenniumi ün-

nep elgondolása, hogy pártjának orgánumában, a *Nemzeti Újság*ban treuga Deit hirdetett, azonban 1896 végén ismét kiéleződött Apponyi konfliktusa Bánffyval. Apponyi határozottan elítélte a választási visszaéléseket és a közéleti korrupciót.

Bánffy Dezső utódjával a miniszterelnöki székben, Széll Kálmánnal Apponyi egyezsége jutott. Ezért pártjával együtt csatlakozott a Szabadelvű Párthoz. Nem sokkal ezt követően az 1901-es országgyűlés a képviselőház elnökévé választotta. Még ebben az esztendőben valóságos belső titkos tanácsos lett. Az 1903. évre szóló újoncjavaslat tárgyalása előtt előterjesztette katonai programját, az úgynevezett nemzeti engedmények megvalósítását követelve. Széll Kálmán lemondása után, 1903. július 1-jén az obstrukció megállítása érdekében lemondott elnökségéről, és beszédet mondott a parlamenti béke érdekében. Az obstrukció ennek ellenére tovább folyt Khuen-Héderváry másodszori lemondásáig.

Apponyi az ellenzékhez közeledett. Bár álláspontját nem tudta elfogadtatni, tagja maradt a Szabadelvű Pártnak. Tagsága rövid ideig tartott. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy katonai követeléseit a Szabadelvű Pártban nem tudja megvalósítani. November 26-án kilépett a pártból, miután a házelnökségről már nem sokkal korábban, november 3-án lemondott. Apponyit követték a volt Nemzeti Párt tagjai, akikkel újra megalakította a Nemzeti Pártot.

A házszabály-revízió elleni küzdelemben Apponyi Albert volt az ellenzék vezére, 1904. november 18-án jelentette ki az egész ellenzék nevében, hogy a többség által kieroszakolt revízió érvényességét nem fogja elismerni. Ezt követte a Perczel-féle zsebkendőszavazás. Apponyi, aki mélyen csalódott az ún. hatvanhetes politikában, még az év végén tagja lett a Függetlenségi Pártnak. Irányítója az 1904/1905. évi téli választási hadjáratnak, mely az ellenzék győzelmével végződött 1905. január 26-án. A Fejérváry-kormány hivatalba lépése súlyos belpolitikai válsághoz vezetett. Szeptember 23-án a király meghívta a szövetkezett ellenzék vezéreit, köztük Apponyit, aki a nemzeti ellenállás vezére volt. Apponyi Kristóffy József belügyminiszter terveinek megghiúsítása céljából ekkor a választójog széles körű kiterjesztése mellett kötelezte el magát.

1906. április 8-án létrejött az uralkodó és a szövetkezett ellenzék között a katonai kérdés kikapcsolásával az úgynevezett paktum. Az április 9-én Wekerle Sándor elnöklete alatt kinevezett kormányban Apponyi a kultusz-tárcát vállalta. Az ezt megerősítő, április 11-i választásokon pártja abszolút többséget szerzett a parlamentben és koalíciós társaival együtt a mandátumok közel 90 százalékát nyerte el.

1906. január 17-ig, a kabinet lemondásáig volt tagja a kormánynak. Miniszterségéhez fűződnek a néptanítók fizetésének rendezéséről, az állami

és nem állami iskolák jogviszonyainak szabályozásáról, az ingyenes népoktatásról, valamint a lelkészi kongruáról szóló törvények. A Lex Apponyi valójában három törvénycikket foglal magában. Apponyi terjeszti elő az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről szóló 1907. évi XXVI. törvénycikket, a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló 1907. évi XXVII. törvénycikket, valamint 1908-ban az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről szóló 1908. évi XLVI. törvénycikket. Ebben a korszakban Magyarországon, hasonlóan a többi európai államhoz, az uralkodó felfogás szerint a nemzetiségeknek az anyanyelv mellett az államnyelvet is el kellett sajátítaniuk. Az Apponyi Albert nevéhez fűződő, fentebb említett népiskolai törvényjavaslat előírta a „kifogástalanul hazafias állampolgári nevelést”. A törvényjavaslat célként szabta meg azt, hogy a nem magyar nyelvű iskolák tanulói a négy elemi osztály elvégzését követően magyarul is képesek legyenek szóban és írásban kifejezni magukat. Mivel más, parlamentben képviselt párt képviselői is éltek javaslattételi jogukkal, megállapíthatjuk, hogy Apponyi, akinek oktatáspolitikai elképzelései lényegileg az osztrák–magyar kiegyezést követő magyar oktatáspolitikai kereteibe illeszthetők, nem tudta maradéktalanul érvényre juttatni elgondolásait.

Tisza István a koalíciós kormány nemzetiségi politikáját bíráló megnyilatkozásában súlyos hibának tartotta a Lex Apponyi magyar nyelvtanítással kapcsolatos rendelkezését. A döntő kérdés az volt, hogy ki az iskola fenntartója. Az egyházi oktatási intézményeknél az oktatás nyelvét a fenntartó határozta meg. Ez kétségtelenül az anyanyelvhasználat fontos garanciájának volt tekinthető. Az 1868. évi XXXVII. törvénycikk a népiskolai közoktatást illetően a közoktatást fő szabályként az egyes felekezetek feladataként határozta meg. A nemzetiségi törvény úgy rendelkezett, hogy az egyházközségek az országos iskolai törvény keretein belül az oktatás nyelvét diszkrecionális jogkörben határozhatják meg.

A Függetlenségi Párt 1909-ben kettészakadt egy Kossuth Ferenc-párti és egy Ugron Gábor-párti frakcióra. Apponyi a Kossuth-párti csoportnál maradt. Apponyi az 1910-ben tartott országgyűlési választáson ismét a jászberényi kerületben, amelyet a Házban 1881 óta megszakítás nélkül képviselt, jutott mandátumhoz. A választások Tisza István, a Nemzeti Munkapárt győzelmével végződtek. Ilyen módon a már szétesett egykori szövetkezett ellenzék pártjai ismét ellenzékbe szorultak. Apponyi a Kossuth-párt élén vett részt az ellenzék harcaiban. Kossuth Ferenc 1914-ben bekövetkezett halálát követően ő lett a párt elnöke. Az első világháború kitörését követően Apponyi a pártok közötti békét szorgalmazta. Említést érdemel, hogy

a Nemzetközi Vöröskereszt tagjaként segítette a hadifoglyokat. Birtokán, Éberhárdon hadikórházat is létesített.

Apponyi egyike volt azoknak a politikusoknak, akik a választójog demokratikus kiterjesztését követelték. Tisza István, a miniszterelnök nem engedett. Miután 1917 áprilisában megjelent IV. Károly kézírata a választójog tárgyában, Tisza pozíciója megrendült, és hamarosan távozni volt kénytelen. Az utána következő Esterházy-kormányban, majd a harmadik Wekerle-kormányban Apponyi ismét vallás- és közoktatásügyi miniszter volt.

Károlyi Mihály hatalomra kerülését követően visszavonult a közélet-től. 1919. március 21-ét követően menekülni volt kénytelen. Egy ideig a Dunántúlon rejtőzködött, míg végül sikerült eljutnia Éberhárdra, a birtokára. 1919 novemberében tért vissza. Az antant budapesti főmegbízottjának, Sir George Clarknak a kezdeményezésére megindult kibontakozási tárgyalások nélkülözhetetlenné tették a jelenlétét Budapesten.

A kibontakozási tárgyalásokban, melyek egy koncentrációs kormány megalakítását célozták, aktív részt vállalt. Valószínűnek tűnt, hogy ő alakítja meg az új kormányt, amikor ez az elképzelés a keresztény-nemzeti egyesülés ellenállásán végül megghiúsult.

Apponyi ismét visszavonult az aktuális politikától, és a béketárgyalások előkészítésének szentelte minden idejét. Vállalta a békeküldöttség elnökségét. A békeküldöttség élén január 7-én érkezett Párizsba, s január 16-án mondta el a Legfőbb Tanács előtt híres beszédét.

Apponyi, amikor világossá vált, hogy a Legfőbb Tanács nem hajlandó a békeszerződést módosítani, lemondott tiszteréről. Időközben Jászberény a nemzetgyűlés tagjává választotta. Apponyi nem csatlakozott egyik párthoz sem. Szavának azonban nagy súlya volt annak ellenére, hogy nézetei gyakran nem követték az uralkodó politikai irányzatot. Beszédeiben a megértés és a kiengesztelődés szükségességét hirdette.

1921 májusában ünnepelte 75. születésnapját, s ezzel egyidejűleg közéleti tevékenységének 50. évfordulóját. A nemzetgyűlés neki szentelte május 27-én tartott ülését. Budapest székesfőváros az ünnep alkalmából díszpolgárává választotta, és a róla elnevezett téren – ma Ferenciek tere – emléktáblát állított. Néhány héttel később Genfben járt, ahol nagy sikerrel vett részt a Népszövetségi Ligák Uniójának június elején megtartott konferenciáján. Ez alkalommal felkereste Hertensteinben IV. Károlyt, aki akkor az aranygyapjas rend lovagjává ütötte.

Károly megjelenése Magyarországon 1921. október 20-án váratlanul érte Apponyit. A királlyal nem is találkozott, csak november 1-jén Tihanyban, ahová Szécsen Miklós, volt vatikáni követ társaságában a kormány engedélyével, jóváhagyásával utazott.

Apponyi ellenezte a trónfosztási indítványt. A nemzetgyűlés november 3-án tartott ülésén mondott beszédének végén felolvasta a legitimisták deklarációját, amely szerint a trónfosztásra vonatkozó javaslat egyértelmű az ősi alkotmánnyal való szakítással, és ezért nem bír jogi erővel (*vigor iuris*). A nemzetgyűlés utolsó ülésén Apponyi indítványozta, hogy a nemzetgyűlés felirattal forduljon a kormányzóhoz, amelyben fejtsék ki, hogy a választójog törvénybe iktatásának meghíúsulása esetén az új választások kizárólag a Friedrich István-féle választójog alapján ejthetők meg. A nemzetgyűlés február 16-án feloszlott. Az ellenzék még aznap megalakult alkotmányvédő bizottsága Apponyit választotta elnökévé.

A második nemzetgyűlés korelnöke volt, de az ünnepélyes megnyitáson, 1922. június 7-én közjogi természetű megfontolások miatt nem vett részt. A ciklus elején tartózkodó álláspontot foglalt el. Emlékeztet a rekonstrukciós javaslatok mellett való állásfoglalása 1924. április 15-én. Említést érdemel ebben a vonatkozásban 1924. december 3-án a hárszabály-revízió ellen mondott beszéde is.

1924 őszén Apponyi a magyar delegáció vezetője volt a Népszövetség közgyűlésén. A szeptember 9-ei ülésén a kisebbségi problémáról és a leszerelés kérdéséről mondott nagy hatású beszédet. Hangsúlyozta, hogy a Népszövetség nem megfelelő módon kezeli a kisebbségi kérdést. Hangsúlyozta, hogy jogot kell adni a kisebbségeknek arra, hogy sérelmeiket közvetlenül a Tanácsnak terjeszthessék elő. Indítványozta, hogy a Tanács minden ügyet utaljon a Népszövetség Állandó Nemzetközi Bírósága elé.

A Népszövetség 1925. évi őszi közgyűlésén, a biztonsági paktum tárgyalásakor mondott nagy beszédet. Megemlékezett Jeremias Smith népszövetségi főbiztosnak a magyar rekonstrukció körül szerzett érdemeiről. Ezután előterjesztette indítványát a kisebbségek ügyében, amelynek lényeges tartalma szerint a kisebbségeknek egyházi és iskolai ügyekben előterjesztett panaszai kötelezően tárgyalandók. Indítványozta, hogy a Népszövetség haladéktalanul fogjon hozzá az általános lefegyverzési konferencia előkészületeihez. A konferencia tagjainak s a nemzetközi sajtó jelen lévő képviselőinek véleménye szerint Apponyi beszéde egyike volt az ülésszak legjelentősebb, teljesebb eseményeinek. Indítványát azonban az illetékes albizottság, amely elé megvitatás céljából került, nem fogadta el.

Az Interparlamentáris Unió konferenciáin ő volt a magyar csoport vezérszónoka, és számos ügyben képviselte hazáját. 1923-ban amerikai egyetemek meghívására az Amerikai Egyesült Államokba utazott. Több amerikai államférfi, tanár, üzletember és nagyiparos tett kísérletet arra, hogy ébren tartsa az Amerikai Egyesült Államok érdeklődését Európa iránt, és az emberiség sorsáért való felelősségére emlékeztessék. Emiatt szükségesnek

tartották azt is, hogy az amerikai közvélemény megismerje Közép-Európa helyzetét is.

80. születésnapja alkalmából a nemzetgyűlés nagy ünneplésben akarta részesíteni, ő azonban ezt köszönettel elhárította. Az ország azonban így is ragaszkodásának és hálájának számos jelével halmozta el. Az Amerikai Egyesült Államokban élő tisztelőitől aranyserleget kapott. Apponyi nem pihent meg életének utolsó, kilencedik évtizedében sem. Csaknem három esztendőn át ő képviselte Magyarországot a Népszövetség előtt az optáns-ügyben, mely a világ és az ország közvéleményét hosszú ideig foglalkoztatta. 1927. szeptember 19-étől, amikor az ügy a Népszövetség elé került, 1930 elejéig, amikor az ügyet végeredményben eldöntő hágai konferencia megkezdődött, ez a kérdés képezte gerincét külpolitikai munkásságának. Abban, hogy Bethlen Istvánnak sikerült Hágában és Párizsban ezekben a kérdésben sokszor kifogásolt, de mégis kielégítő eredményeket elérni, Apponyinak komoly szerepe volt. Ezt a harcot a jogért és az igazságért elsősorban a magyar ügyvédek méltányolták. Ennek jeléül 1929. november 29-én Apponyi Albertet, „a nemzet nagy ügyvédjét” ünnepélyesen a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjává választották.

Mint a magyar kormány fődelegátusa is tovább küzdött Genfben Magyarorszáért. Különösen említésre méltó két beszéde, amelyet ez időben a Népszövetség közgyűlésén mondott. Az egyiket 1929. szeptember 10-én tartotta, rámutatva a trianoni békeszerződés képtelen és tarthatatlan voltára. Arra hívta fel a világ „hatalmasainak” figyelmét, hogy „semmi sem örök a politikai világban”. A másikat 1930. szeptember 20-án mondta, új szempontokat és hatásos érveket sorakoztatva fel a nemzeti kisebbségek védelmében. A Népszövetség 1930. évi közgyűlésén az a kitüntetés is érte, hogy a közgyűlés feleségét a szociális bizottság elnökévé választotta. Ez akkor világszerte nagy feltűnést keltett, mert először történt meg, hogy a közgyűlés női delegátust választott egy bizottság elnöki tisztségébe. Apponyi tekintélye és népszerűsége a nemzetközi politikában vetekedett a legismertebb és legnagyobb külföldi államférfiakéval. Hogy mekkora tiszteletnek örvendett és személyén keresztül Magyarország a Népszövetségben, azt mi sem mutatja jobban, mint hogy amikor a Népszövetségi Ligák Uniója 1931 májusában Budapesten tartotta meg közgyűlését, a kongresszus május 26-i nyitóülsését közeledő 85. születésnapja alkalmából szinte teljes egészében Apponyi Albert ünnepelésének szentelték.

Külföldi útjai során mindenütt kivételesen nagy tisztelettel fogadták hivatalos körökben is, és beszédeit is nagy figyelem kísérte. Beszéde, amelyet Horvay János budapesti Kossuth-szobrának leleplezésekor, 1927. november 6-án mondott, és az a megrázó erejű gyászbeszéd, amelyet a trianoni

békeszerződés aláírásának tizedik évfordulóján a képviselőházban tartott 1930. június 4-én, szónoki pályafutásának kiemelkedő állomásai. A választójog kérdésében nem osztotta a kormány álláspontját, ellenzéki álláspontra helyezkedett. Parlamenti beszédeiben utalt arra a politikai és erkölcsi veszélyre, amelyhez a nyílt szavazás és a vitatható ajánlási rendszer vezet.

Apponyit 85. születésnapján a nemzet kivételesen nagy ünneplésben részesítette. Felkérték, hogy írja meg emlékiratait. Az emlékiratokért 250 000 pengő tiszteletdíjban részesült. Ezenfelül ő teljes, neje pedig fél miniszteri nyugdíjat kapott az országgyűlés költségvetésének terhére. Az 1931 nyarán megválasztott képviselőházban újra Jászberény mandátumával foglalt helyet. Apponyi 1933. február 7-én hunyt el Genfben. A gyászszertartáson jelen voltak a Népszövetség küldöttei. Svájc képviselőjében Giuseppe Motta, korábbi köztársasági elnök búcsúztatta. Apponyit az Országház kupolacsarnokában való felravatalozást követően a budavári Koronázó Főtemplomban temették el 1933. február 14-én. Három évvel az első bécsi döntést (1938. november 2.) követően, 1942-ben végakaratának megfelelően földi maradványait a ma Szlovákiához tartozó csallóközi Éberhárdon (szlovák neve: Malinovo, német neve: Eberhardt), az Apponyi család kegyúri templomának kriptájában helyezték örök nyugalomra. Apponyi halála az egész világon részvétet keltett. Nicolae Titulescu román külügyminiszter részvétáviratot küldött Apponyi Albert özvegyének. Az európai és más kontinensek sajtója részletesen foglalkozott Apponyi Albert halálával. Megemlítjük, hogy 2020-ban a trianoni békeszerződés 100. évfordulójára filmet forgattak *A beszéd – Apponyi a magyar ügy védelmében* címmel, amely feleleveníti a békekonferencián elmondott híres beszédét.

Összegejtött beszédei két kötetben jelentek meg. Fontos munkája az 1907-ben megjelent *The juridical nature of the relations between Austria and Hungary*. A Kisfaludy Társaság *Aesthetika és politika, művész és államférfiú* címmel adta ki a Társaságban tartott székfoglalóját 1895-ben. Röviddel a Ferenc Ferdinánd ellen Sarajevóban elkövetett merénylet előtt Apponyi tanulmányt tett közzé 1914 áprilisában a *Magyar Kultúra* című folyóirat két egymást követő számában. A tanulmányban a nemzetközi jog (ius gentium vagy ius inter gentes) akkori, a XX. század második évtizedében kimutatható sajátosságait elemzi. Kiemelte, hogy korábban csak háborúk előtt vagy azokat követően kötöttek szerződéseket a nemzetek (nationes), később azonban, amikor olyan kérdések vártak megoldásra, amelyek több nemzetet is érdekeltek, ezeket kongresszusokon vitatták meg. Apponyi felsorolja a vesztfáliai békétől kezdve az 1815-ös bécsi, az 1854-es párizsi, a 1878-as berlini és az 1907-es hágai békekongresszusokat. A szerződések alapján történő rendezésnek ezt a formáját kiegészítette nézete szerint egy

„jogszokás”, amit a XVII. században Hugo Grotius foglalt rendszerbe, és amelynek alapján a nemzetközi jog megkülönböztette a béke és a háború állapotát, mindkettőt jogosnak tekintve. Apponyi szerint 1914 áprilisában az államfők és miniszterek csupán az efemer, „tiszavirág-életű” béke fenn-tartásán fáradoztak.

Kiemeljük, hogy az *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – Huszonöt év az ellen-zéken* című, 1922-ben publikált munkája a memoárirodalom fontos része, egy-úttal történeti munka is. Erről a korról, mint a régi Magyarország utolsó korszakáról ír Apponyi, és „töretlen hittel bízunk az új Magyarországon, a magyar nemzetnek most ellankadt és megzavart, de feltámadásra rendelt életterejében és hivatásában”. Apponyi számos alkalommal nyilvánított szak-mai szempontból sokra értékelt véleményt a közjogot (*ius publicum*) és az államtudományt érintő aktuális jellegű kérdésben Magyarországon és kül-földön egyaránt. Tudományos kutatásainak centrumában a jogon és a nem-zetgazdaságon (közgazdaságon) kívül a történelem, a politika, valamint az oktatás- és művelődéspolitikai kérdései állottak.

Hamza Gábor

Apponyi Albert főbb munkái

Bilder aus der ungarischen Verfassungs-Geschichte. Budapest, 1917; *The American peace and Hungary.* Budapest, 1919; *Hungarian foreign policy.* London, 1921; *Igazságot Magyar-orzágnak: a Trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata.* Budapest, 1928; *Gróf Apponyi Albert emlékiratai. II. – 1899–1906.* Budapest, 1934 és *Világnézet és politika.* Budapest, 1941.